

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук Рубського Вячеслава Миколайовича на дисертацію Рязанцевої Тетяни Олександрівни «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії із спеціальності 041 – богослов'я.

Актуальність роботи Тетяни Рязанцевої не викликає сумнівів. Теологія освіти у всіх її конфесійних різновидах бурхливо розвивається на Заході. Сьогодні теологія освіти як критичне осмислення богословських основ навчання і виховання, стандартів освіти, освітніх та виховних практик в семінаріях та університетах починає розвиватися і в Україні. Особливість української ситуації стало лідерство протестантів в області теології освіти. Справа у тому, що протестанти створили оригінальну контекстуалізацію загальних протестантських ідей щодо освіти та виховання, а також додали значну кількість власних богословських і педагогічних новацій. Православні та католики були більш традиційними весь період незалежності України і повноцінних національних конфесійних теологій освіти ще не створено. Вивчення досвіду протестантів тому має значення не лише для протестантського богословського дискурсу, але і для всього української спільноти християнських богословів.

Лідерство протестантської теології освіти було б неможливим без Євро-Азійської акредитаційної асоціації. За 23 роки існування цієї організації вона не лише створила стандарти для богословських спеціальностей бакалаврату і магістратури різних форм навчання, провела численні акредитації навчальних закладів. Ця асоціація стала рушієм багатьох позитивних трансформацій в протестантській богословській освіті та науці. У 1990-ті та на початку 2000-х асоціація організувала видання кількох серій підручників. На початку XXI століття асоціація створила Ресурсно-дослідницький центр, який зараз трансформовано у Східно-Європейський теологічний інститут. Цей центр і ЄААА виступили самостійними суб'єктами освітнього процесу в співпраці з Національним педагогічним університетом імені М.П.Драгоманова, коли ініціювали програми підготовки кадрів вищої кваліфікації – кандидата, доктора філософії та доктора наук. ЄААА багато років видає журнал «Богословські роздуми», підтримує видання різних богословських наукових видань – книжок і журналів. Особливим напрямком діяльності ЄААА став моніторинг розвитку богословської освіти. ЄААА ініціювала та підтримувала дискусії щодо оптимальних шляхів розвитку всіх аспектів протестантської освіти – від загальних моделей освіти у її взаємодії з церквами і університетами до діяльності бібліотек. В центрі цих дискусій були головні принципи теології освіти і виховання.

Метою дисертаційного дослідження є виявлення та критичний аналіз богословських основ навчання і виховання в сучасних українських навчальних

зкладах Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації (стор. 16). Дійсно, богословські основи навчання і виховання в семінаріях ЄААА необхідно спочатку виявити. Тому дисертація передбачає аналіз великого масиву джерел, виявлення заяв і тез, що були або стали програмними, оцінку їх змісту. Критичний аналіз цього змісту здійснюється за допомогою множини методів богословського та релігієзнавчого мислення, і у цьому аналізі проявляється високий професіоналізм дисертантки. Ефективними методи богословського та релігієзнавчого мислення, що їх застосовує Тетяна Рязанцева є тому, що вони взяті з сучасної теології освіти та з сучасних релігієзнавчих розвідок про релігійну освіту.

Авторка використала широкий пласт джерел, звертаючись до монографічних і журнальних публікацій, до вивчення матеріалів сайтів та друкованих конфесійних видань семінарій. Для порівнянь використовується матеріал із церковної освіти інших українських конфесій, а також матеріали світських університетів.

Оцінюючи роботу з точки зору її форми, слід сказати, що всі формальні вимоги, що пред'являються до роботи, витримані. Структура роботи продумана, рівномірно висвітлена, що дало можливість автору системно і послідовно визначити наукову новизну, яка вповні відповідає очікуваним результатам. Тетяна Рязанцева провела всебічний аналіз досліджуваного предмета. Також виправдана і загальна логіка побудови тексту дисертації. Вона складається з вступу, який розкриває актуальність даного дослідження і методологічний апарат, трьох розділів, які структуровані на підрозділи, висновків та бібліографії (285 позицій). Підсумки дисертаційного дослідження відображено в загальних висновках, які корелюють із висновками до кожного з розділів і відтворюють реалізацію мети й завдань дослідження. Дослідницькі завдання, які були визначені відповідно до поставленої мети дослідження виконані в повному обсязі.

Ідеї дисертації пройшли достатню апробацію в 4 одноосібних статтях у наукових фахових виданнях України, 3 в іноземних фахових періодичних виданнях, а також у збірнику тез конференції, що додатково відображає наукові результати дисертації. Загальний обсяг роботи – 252 сторінки, з них 223 сторінок основного тексту.

Перший розділ послідовно аналізує 1. загальні принципи сучасного богослов'я освіти в її конфесійних різновидах; 2. принципи протестантської освіти в їх історичній динаміці; 3. Принципи освіти і виховання ЄААА в найзагальнішому вигляді. Другий розділ аналізує застосування цих принципів у освітньо-вихованому процесі українських семінарій, що входять до ЄААА. Третій розділ аналізує трансформації богослов'я освіти, зміни освіти та виховання, викликані зміною соціального контексту з модерного на постмодерний. Фактично вся дисертація дає відповідь на питання як можна поєднати вірність конфесійним принципам з гуманістично-персоналістичною спрямованістю освітньо-вихованого процесу.

Основні тези, які задовільно розкриті у дисертаційному дослідженні та всебічно обґрунтовані:

1. Серед українських богословів, керівництва церков і семінарій, викладачів вищих духовних навчальних закладів та конфесійних університетів, однозначного розуміння, якою має бути богословська освіта, не існує, а також відсутні єдині для усіх стандарти підготовки богословів. Кожна конфесія, навчальний заклад чи навіть окрема особистість можуть розуміти богословську освіту зовсім по-різному. У працях дослідників богословської освіти відсутні формулювання уніфікованих стандартів «універсальної богословської освіти», які були б обов'язковими для богословських шкіл усіх конфесій, рівнів акредитації, культурного контексту тощо.

2. Стан євангельської богословської освіти в Україні можна вважати проблематичним, проте перспективним. Явними є прогрес і розвиток на кожному з етапів новітньої історії богословської освіти (особливо двох останніх). Якщо представити це у вигляді зигзагоподібної лінії, то вона матиме вигляд підйому на початку 2-го етапу (кінець 80-х – початок 90-х років), досягнення верхньої точки у 90-ті роки, спад на початку 2000-х років і початок нового піднесення з 2014 року. Тобто, зараз ми перебуваємо на початку наступного зигзагу, який прямує вгору, проте, до бажаної вершини ще досить далеко. Стосовно шкіл, які об'єднані Євро-азіатською акредитаційною асоціацією, можна стверджувати, що вони досить швидко реагують на процеси, які відбуваються в освітньому полі нашої країни (наприклад, викладачі підвищують свій рівень кваліфікації через отримання наукових ступенів та вчених звань; вищі духовні заклади стали на шлях отримання державних ліцензій, а Таврійський християнський інститут уже отримав її у травні 2019 року, тощо), та перебувають у стані пошуку найкращих шляхів рішення існуючих проблем і реалізації можливих перспектив розвитку сучасної євангельської богословської освіти.

3. На сучасну українську богословську освіту з приводу її конфесійного характеру та закладів освіти, в яких її можна здобути, єдиної позиції не існує. Богослови, дослідники та духовні освітяни висловлюють різні позиції, які представлені на міжконфесійних богословських платформах, таких як різноманітні богословські та методологічні заходи, публікації у періодичних виданнях та літературних джерелах, навчально-виховні процеси у закладах освіти тощо. Усі вони мають право на існування, бо дійсно в Україні можна отримати богословську освіту у достатньо широкому спектрі вищих навчальних закладів. Представники церков часто вважають, що богословська освіта має суто конфесійний характер і повинна надаватися саме у конфесійних закладах освіти. Викладачі університетів часто стверджують, що богословська освіта носить неконфесійний (світський) характер, тому може надаватися і конфесійними, і світськими навчальними закладами. Деякі представники академічних інституцій навіть наголошують на тому, що тільки світське богослов'я, яке розвивається у світських закладах освіти, можна називати наукою. Найбільш легітимною у

богословській спільноті України є теорія, що богословська освіта має конфесійний характер і краще буде розвиватися у лоні конфесійних закладів освіти, бо така освіта перш за все покликана задовольняти практичні потреби певної конфесії у різноманітних служителях. Проте очевидно, що конфесійний заклад може надавати світські спеціальності, однак не цілком світську освіту, яка допускає позарелігійні світоглядні орієнтації учасників навчально-виховного процесу, а цілісну світську освіту, яка надає можливість вивчати богослов'я. Це дасть змогу отримати спеціальність, за якою випускник зможе працевлаштуватися у державних установах, організаціях, підприємствах тощо (йому не потрібно буде задля цього вступати до світського навчального закладу), проте він зможе укорінитися у власному релігійному світогляді та відчувати себе досить комфортно та природньо у звичному для нього середовищі. Така позиція розширює межі: конфесійний заклад освіти не тільки готує служителів для церкви, але й дає різні спеціальності для працевлаштування, проте зберігає конфесійну автентичність, світоглядні та моральні цінності. Отже, богословська освіта є конфесійною. А богословські навчальні заклади можуть надавати богословські та небогословські спеціальності. Дипломи таких вузів мають бути державного зразку й гарантувати як церковне (у церквах та парацерковних організаціях, місіях тощо), так і державне (установах, підприємствах, організаціях тощо) працевлаштування. Слушним може бути зауваження: держава дає більші свободи людям, бо у світських закладах освіти можуть навчатися як релігійні, так і атеїстичні люди, тобто усі незалежно від світоглядних переконань. А в конфесійних навчальних закладах – тільки релігійні люди, хоча окрім богословських спеціальностей заклад може пропонувати і світські спеціальності.

4. У протестантському богословському середовищі усвідомлюється необхідність у фундаментальних дослідженнях, у яких була б сформульована цілісна протестантська концепція богослов'я освіти. Виявлено, що італійським католицьким богословом та теоретиком освіти Джузеппе Гроппо у його фундаментальній праці «Теологія освіти» (1991р.) була представлена та обґрунтована католицька концепція богослов'я освіти. Російські православні науковці Д. Шмонін та Г. Вдовина популяризують ідеї необхідності розвитку православного богослов'я освіти, яке б спиралося на вчення Отців Церкви, релігійно-педагогічний досвід та сучасні педагогічні ідеї. Розвиток потрібен також і протестантському богослов'ю освіти, яке б спиралося на Писання, ідеї Реформації, духовно-педагогічний досвід та новітні педагогічні розробки. Фундаментальні праці, у яких була б сформульована та пояснена саме протестантська концепція богослов'я освіти, в українському контексті відсутні. Між тим, саме протестантське богослов'я освіти потребує більш глибоких досліджень та чіткого оформлення, оскільки протестантизм, на відміну від католицизму та православ'я, являє собою чималу сукупність протестантських конфесій (наприклад, баптизм, п'ятидесятництво, пресвітеріанство, лютеранство,

харизматизм тощо) і єдиного протестантського богослов'я освіти існувати не може, а можуть бути представлені лише окремі його концепції, які, безумовно, матимуть спільні характеристики з усіма протестантськими конфесіями та з католицизмом і православ'ям, як християнськими віровченнями.

5. Аналіз основних документів Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації допоміг виявити та сформулювати основні *характеристики богослов'я ЄААА*: 1.Християнське віросповідання. 2.Протестантська конфесійна приналежність. 3.Добра воля. 4.Місіональна спрямованість. 5.Єдність. 6.Співпраця й спільне служіння з церквою. 7. Цілісність особистості для служіння Христу. 8.Взаємодія членів Тіла Христового для їхнього духовного зростання. 9.Любов до Бога та один до одного. 10. Поклоніння Богам та *характеристики богослов'я освіти ЄААА*: 1.Розкриття педагогічних можливостей протестантського богослов'я. 2.Вивчення освіти та її проблем з богословської точки зору. 3.Християнсько – протестантське віровчення та цінності в основі навчання і виховання. 4.Добра воля та свобода вибору особистості у взаємовідносинах та співпраці. 5.Єдність, а не відособленість, у стосунках та взаємодії. Формування вміння працювати у команді. 6.Формування особистості, яка розуміє своє покликання, власне місце у місії Бога та займає активну позицію щодо її виконання. 7.Розуміння особистістю себе як частини церкви та важливості здійснення служіння для поширення Царства Божого. 8.Формування цілісної особистості. 9.Особисте духовне зростання та взаємодія у цьому процесі з іншими. 10.Виконання досліджень, спрямованих на осягнення справ Божих у світі, церкві, суспільстві і окремій особистості з метою застосування їхніх результатів для поширення Царства Божого. 11. Прагнення до високої якості богословської освіти. 12.Прагнення до високої якості та практичної цінності богословських досліджень. 13.Стимулювання професійного розвитку і зростання для досягнення більш повної реалізації дарів, талантів і здібностей кожної людини. 14. Вивчення та формування богослов'я, що служить розвитку євангельських церков. Саме вони і становлять богословські основи навчання та виховання у освітніх закладах ЄААА. Богословським основам навчання і виховання у школах ЄААА притаманна відповідність Писанню, проте не вистачає спроможності надання якісної біблійно-богословської відповіді на злободенні виклики, з якими стикаються сучасні церковні служителі. Богословські основи навчально-виховних програм шкіл ЄААА більшою мірою відповідають новій основі богослов'я постхристиянської доби (яка ґрунтується на свободі, співчуття, творчу силу та особисті стосунки кожної людини з Богом), проте потребують коректив. Порівняльний аналіз богословських основ ЄААА та постхристиянського богослов'я довів, що ми живемо у епоху постхристиянства, загальною характеристикою якої є втрата християнством своєї впливової позиції та влади, маргіналізація церкви, втрата абсолютних цінностей, релігійний плюралізм. У цей час виникає нова основа богослов'я, яка включає у себе *свободу, співчуття, творчу силу та особисті стосунки*

кожної людини з Богом. Основи богослов'я постхристиянської доби та богослов'я ЄААА майже цілковито співпадають, що є свідченням життєздатності та працездатності, а значить, і затребуваності, як ЄААА, так і шкіл, що входять до її складу, у новій історичній епосі, в якій зараз опинилося європейське суспільство, зокрема, сучасна Україна. Доведено, що сучасній богословській освіті мають бути притаманні такі характерні риси, як доксологічність, місійність, спільність, єдність, взаємодія та трансформуючий характер, а спрямованість сучасної богословської освіти має орієнтуватися не на церкву, а на суспільство, біблійне та наукове підґрунтя, розвиток нових компетенцій у студентів.

6. У ході дослідження було вичленено чинники, які впливають на формування служителів постхристиянської доби: нова основа богослов'я; теоцентричність, а не еклезіоцентричність у богослов'ї та навчальних програмах; спрямованість на підготовці пророків для суспільства своєї доби, а не просто служителів церкви; набуття компетенцій, які допомагають правильно і гідно реагувати на виклики часу; правильне бачення християнської місії у контексті місії Бога; пріоритетне залучення людей до Царства Божого, а не по помісної церкви; створення нової спільноти, нової культури, а не просування ортодоксальних традицій; якісна освіта, орієнтована на богословському формуванні особистості на подобу Христа; орієнтованість на солідарність зі світом для розповсюдження Божого Царства; атмосфера (поряд з викладанням, менторство викладачів та співробітників школи, любов, піклування, підбадьорювання); спілкування з духовними людьми; література, яку варто прочитати; особистий приклад співробітників; практика (досвід, випробування, вирішення проблем та задач тощо); духовні дисципліни. В цілому, богослов'я має орієнтувати майбутніх служителів на місіонерство. Дисертантка запропонувала школам ЄААА місіональний тип богословської освіти, що повинна мати місіональний характер, бути сфокусованою на виконанні місії Бога та підготовки сучасних служителів, здатних та бажаючих приймати участь у виконанні *Missio Dei*. Також необхідним є реформування освіти, яке вимагає освітніх інновацій та розвитку нових навичок, таких як аналітичне мислення і інновації, активне навчання, вирішення складних проблем, критичне мислення та аналіз, креативність, оригінальність та ініціативність, лідерство та соціальний вплив, використання технологій, стійкість до стресів і гнучкість, міркування та розв'язання проблем, емоційний інтелект, системний аналіз та ведення переговорів. Ці навички допоможуть випускникам бути затребуваними у суспільстві і допоможуть їм впливати на суспільство і виконувати місію Бога.

Високо оцінюючи дисертаційне дослідження Тетяни Рязанцевої та не піддаючи сумніву якість отриманих результатів, необхідно зазначити, що воно не позбавлене певних недоліків.

- 1) Необхідні більш широкі порівняння розвитку протестантської освіти і виховання у семінаріях на Заході та в Україні.

- 2) Потрібно проаналізувати, які процеси відбуваються в українських семінаріях, які є філіалами західних семінарій та не входять в ЄААА. Також необхідно проаналізувати теологію освіти тих самостійних закладів, що є місцевими семінаріями, які не входять в ЄААА. Це дає новий матеріал для порівняння, для пояснення розвитку семінарій із закритою культурою традиціоналізму, поруч із діалогічними моделями, що пропонуються ЄААА.
- 3) Дисертація не дає відповіді на питання наскільки моделі ЄААА можуть бути ефективними у випадку якщо в суспільстві різко зростатиме вплив ідеології агресивного секуляризму і загальні тенденції до постсекулярного стану зміняться на новий секуляризм.

Зроблені зауваження мають рекомендаційний характер для подальшої науково-дослідницької роботи автора і не заперечують концепції і змісту дисертації загалом, цінності одержаних в ході дослідження результатів.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження Рязанцевої Тетяни Олександрівни «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-азіатської акредитаційної асоціації» є самостійним, логічно завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. За своєю актуальністю, новизною і змістом дисертація повністю відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167 та вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40, інших актуальних вимог до форми та змісту дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 041 – богослов'я.

**Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
доцент кафедри «Практична психологія»
Одеського національного
морського університету**

В. М. Рубський

Фашівець відділу кадрів
ОНМУ

